

CZY W POLSCE POTRZEBNE SĄ KRAJOWE STANDARDY URBANISTYCZNE DLA TERENÓW MIESZKANIOWYCH?

Grażyna Dąbrowska-Milewska

Wydział Architektury, Politechnika Białostocka, ul. Grunwaldzka 11/15, 15-893 Białystok
E-mail: gmilewska@poczta.onet.pl

DOES THE NATIONAL URBAN PLANNING STANDARDS FOR RESIDENTIAL AREAS ARE NEEDED IN POLAND?

Abstract

For almost 30 years in Poland there are no urban planning standards for residential areas. Some of the issues found in previous, established in 1974, national standards, are now subject of national building regulations. But there are no government regulations of social infrastructure and public areas for green, sport and recreation, which should complement the residential development. According to the Spatial Planning Act in this field standards are set at the local level. In practice, this system does not work correctly and does not guarantee the proper quality of residential environment. It is therefore desirable to develop new central (national) standards for urban residential areas, taking into account current realities and needs. They should include two kinds of standards: obligatory - to a strict application, and recommended - that should be the set of current indicators and guidelines, which can be use with the principle of flexibility and substitution.

Streszczenie

Od prawie 30 lat w Polsce nie funkcjonują normatywy urbanistyczne dla terenów mieszkaniowych. Część zagadnień, występujących w ostatnim normatywie urbanistycznym z 1974 roku, jest aktualnie przedmiotem regulacji ogólnych, zawartych w rozporządzeniach w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie. Brak jest natomiast oficjalnych unormowań dotyczących wymaganego programu infrastruktury społecznej i ogólnodostępnych terenów zieleni, sportu i rekreacji towarzyszących zabudowie mieszkaniowej. Zgodnie z Ustawą o planowaniu przestrzennym uprawnienia stanowiące w tym zakresie przeniesiono na szczebel samorządów lokalnych. W praktyce system ten nie sprawdza się i nie gwarantuje zapewnienia odpowiedniej jakości projektowanego środowiska mieszkaniowego. Dlatego wskazane jest opracowanie nowych centralnych (krajowych) standardów urbanistycznych dla terenów mieszkaniowych, uwzględniających obecne realia i potrzeby. Powinny one obejmować standardy obligatoryjne, do bezwzględnego stosowania oraz standardy zalecane, będące zbiorem aktualnych wskaźników i wytycznych, w których stosowaniu można zachować elastyczność i zasadę substytucji.

Keywords: urban planning standards, residential areas, social infrastructure, public areas for green, sport and recreation

Słowa kluczowe: standardy urbanistyczne, tereny mieszkaniowe, infrastruktura społeczna terenów mieszkaniowych, publiczne tereny zieleni, wypoczynku i sportu

WSTĘP

Standardy urbanistyczne, w poprzednich dziesięcioleciach nazywane normatywami, są narzędziem ochrony wartości publicznych, w tym praw obywatela do odpowiedniej jakości środowiska mieszkaniowego. Przyjmowane w nich ustalenia (wytyczne i wskaźniki) nie mają charakteru stałego. Mają prawo zmieniać się na przestrzeni lat, stosownie do ewolucji potrzeb, sytuacji demograficznej, możliwości ekonomicznych czy wreszcie akceptowanych paradygmatów rozwoju. Zawsze jednak powinny być efektem społecznego konsensusu, godzącego wymagania zdrowotne i funkcjonalne, wpływające na warunki życia mieszkańców, z ekonomiką przestrzeni zurbanizowanej.

W artykule omówiono aktualny stan polskiego prawodawstwa w zakresie regulacji dotyczących urbanistycznego kształtowania terenów mieszkaniowych. Na podstawie analiz dokumentów planistycznych: miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (kilku miast wojewódzkich) oraz tendencji w realizacji zespołów mieszkaniowych w latach 1990-2009 przedstawiono opinię o skuteczności obecnego systemu w zapewnieniu odpowiedniej jakości środowiska mieszkaniowego. Sygnalizując potrzebę opracowania nowych standardów urbanistycznych, zaproponowano ich zakres merytoryczny i zasady stosowania.

1. POLSKIE REGULACJE PRAWNE W ZAKRESIE URBANISTYCZNEGO KSZTAŁTOWANIA TERENÓW MIESZKANIOWYCH PO ROKU 1990

Ostatni z polskich normatywów urbanistycznych dla terenów mieszkaniowych, ustanowiony w 1974 roku¹, sankcjonował ideę strukturalnej jednostki mieszkaniowej, zdefiniowanej jako „...przestrzenie i funkcjonalnie wydzielony układ zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej i jednorodzinnej wraz z odpowiadającym jej programem podstawowych urządzeń usług, wypoczynku i komunikacji (...) rozmieszczonych w zasięgu dojścia w zasadzie do 500 m”. Kompleksowość jego regulacji polegała na tym,

że ustalały one nie tylko wytyczne programowe i powierzchniowe do planowania osiedlowej infrastruktury społecznej (usługowej, wypoczynku), ale także wskaźniki intensywności wykorzystania terenu oraz warunki sytuowania budynków i zagospodarowania ich najbliższego otoczenia. Normatyw urbanistyczny był skorelowany z normatywem mieszkaniowym, również z 1974 roku², od którego przyjmował wskaźniki powierzchni użytkowej i ogólnej budynków mieszkalnych przypadającej na 1 mieszkańca (16 m² pow. użytkowej i 20 m² pow. ogólnej). Przyjęte parametry intensywności zabudowy i minimalne odległości między budynkami odzwierciedlały nie tylko ówczesne poglądy na kwestie „zdrowego” środowiska mieszkaniowego, ale także realia społeczno-gospodarcze, w których grunt praktycznie nic nie kosztował i nie było powodów, by szukać racjonalności inwestycji w drodze intensywniejszego wykorzystania terenu. Normatyw obowiązywał do końca 1981 roku, a później zalecany był do stosowania. Zdaniem Andrzeja Grudzińskiego, „*uchylenie normatywu nie wynikało z przesłanek merytorycznych, ale odbyło się pod presją środowiska projektujących opracowania realizacyjne (ku łatwiznie działania), przy oportunistycznej postawie władz.*”³

Po roku 1990, w wyniku zmian ustrojowych, większość założeń związanych z systemem nakazowo-rozdziałczym (jak np. wskaźniki powierzchni i zasiedlenia mieszkań), które przyjęto do normatywu z 1974 roku, stała się nieaktualna i jego stosowanie rzeczywiście nie miało uzasadnienia. Zmieniły się też uwarunkowania demograficzne, wzrósł stopień motoryzacji, a nade wszystko warunki prowadzenia inwestycji mieszkaniowych, które wymusiły nowe, bardziej racjonalne sposoby wykorzystania terenu poprzez rozwiązania projektowe.

W pierwszej połowie lat 90., kiedy powstawał pakiet ustaw: Prawo budowlane (1994 rok), ustawa o planowaniu przestrzennym (1994 rok), Rozporządzenie w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (1994 rok), w polityce dominowały tendencje liberalne. Demokratyczne założenia: mniej państwa, więcej samorządności, niewątpliwie wpłynęły na przyjęty mo-

¹ Zarządzenie nr 9 Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 29 stycznia 1974 r. w sprawie wskaźników i wytycznych dla terenów mieszkaniowych w miastach, Dz. Bud. Nr 2 z dnia 2 lutego 1974 r., poz. 2.

² Zarządzenie nr 10 Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 29 stycznia 1974 r. w sprawie ustanowienia normatywu technicznego projektowania mieszkań i budynków mieszkalnych wielorodzinnych dla ludności nierolniczej. Dz. Bud. Nr 2 z dnia 2 lutego 1974 r., poz. 3.

³ A. Grudziński, *Standard urbanistyczny zabudowy mieszkaniowej*, (w:) „Człowiek i Środowisko”, t.22, nr 1-2, IGPIK, Warszawa 1998, s. 106.

del zarządzania przestrzenią, w którym przekazano gminom kompetencje do ustalania standardów urbanistycznych zagospodarowania terenu.

Przepisy centralne, ogólnie obowiązujące, objęły tylko część zagadnień dotychczas ujmowanych w normatywie urbanistycznym dla terenów mieszkaniowych. Rozporządzenia w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (z 1994 i 2002 roku⁴), ustalają między innymi: minimalne wymagania w zakresie nasłonecznienia mieszkań i placów zabaw, minimalne odległości pomiędzy budynkami ze względu na zacienianie, minimalne odległości pomiędzy budynkami i poszczególnymi elementami zagospodarowania, minimalny udział powierzchni biologicznie czynnej na terenie inwestycji. Są to absolutnie podstawowe wymagania sformułowane z pozycji ochrony zdrowia i bezpieczeństwa mieszkańców, przy czym - trzeba podkreślić - znacznie niższe niż w normatywie z 1974 roku.

Zagadnienia stricte urbanistyczne, związane z planowaniem struktury terenów mieszkaniowych, zabezpieczeniem między innymi miejsc parkingowych, dostępu do usług i urządzeń rekreacyjnych, pozostawiono poza sferą jakichkolwiek oficjalnych unormowań. Ustawodawca, jak wspomniano, w całości scedował uprawnienia stanowiące w tym zakresie na szczebel samorządów lokalnych. Od 1994 roku na mocy ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym „kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej należy do zadań własnych gminy”⁵. Jej obowiązkiem jest sporządzenie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w którym powinny zostać określone: „standardy i wskaźniki zagospodarowania i użytkowania terenu oraz minimalne i maksymalne parametry urbanistyczne”. Zatwierdzenie studium oznacza (teoretycz-

nie), że standardy te powinny być respektowane przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Zdaniem Macieja Nowakowskiego, polski model gospodarowania przestrzenią jest ekstremalnym wydaniem modelu niemieckiego, z tym że pozbawionym wielu istotnych elementów. Daleko posunięta decentralizacja decyzji przestrzennych nie jest w Polsce równoważona przez odpowiednio silny organ centralny, dobre obligatoryjne przepisy urbanistyczne i możliwości kontroli ich przestrzegania. Model ten wymaga też odpowiedniego poziomu merytorycznego i dyscypliny społecznej władz gminnych oraz zawodowej kadry urbanistycznej⁶.

2. STANDARDY URBANISTYCZNE DLA TERENÓW MIESZKANIOWYCH W DOTYCHCZASOWEJ PRAKTYCE PLANISTYCZNEJ NA SZCZEBLU LOKALNYM

Podstawowym dokumentem planistycznym, od którego oczekuje się określenia lokalnych standardów urbanistycznych jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (suikzp). Wykonana przez autorkę analiza pięciu tej rangi opracowań dla Poznania⁷, Szczecina⁸, Wrocławia⁹ Warszawy¹⁰ i Białegostoku¹¹ pozwoliła zauważyć wybiórcze i uznaniowe potraktowanie problematyki standardów urbanistycznych dla terenów mieszkaniowych. Jedynym parametrem dokładnie opracowanym we wszystkich studiach jest wskaźnik miejsc parkingowych. Właściwie tylko studia dla Warszawy i Białegostoku zawierają: 1) kompletne założenia i określone na ich podstawie wskaźniki intensywności dla nowej zabudowy mieszkaniowej (służące badaniu chłonności terenów i opracowaniu wytycznych programowo-

⁴ Rozporządzenie Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z dnia 14 grudnia 1994 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz. U. z 1995 r. nr 10, poz. 46. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz.U. nr 75, poz. 270.

⁵ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. nr 89, poz. ...; Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. nr 80, poz. 717.

⁶ M. Nowakowski, *Gospodarka przestrzenna a standardy urbanistyczne w krajach Unii Europejskiej*, (w:) „Człowiek i Środowisko”, t.22, nr 1-2, IGPIK, Warszawa 1998, s. 82.

⁷ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania*, 2008 (projekt). Projekt studium opracowany przez Miejską Pracownię Urbanistyczną.

⁸ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Szczecina, 2007. Biuro Planowania Przestrzennego Miasta w Szczecinie. Załącznik nr 1 do Uchwały Nr IX/278/07 Rady Miasta Szczecin z dnia 14 maja 2007 r.

⁹ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, 2006. *Biuro Rozwoju Wrocławia*. Załącznik nr I do uchwały Nr LIV/3249/06 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 6 lipca 2006 r.

Zespół Głównego Projektanta Studium: dr hab. inż. arch. Tomasz Ossowicz – Główny Projektant Studium, dr inż. arch. Jacek Barski – pierwszy zastępca Głównego Projektanta Studium, dr inż. Marek Żabiński – drugi zastępca Głównego Projektanta Studium.

¹⁰ Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta stołecznego Warszawy, 2006. Załącznik do Uchwały nr XXXIII/2746/2006 Rady Miasta Stołecznego Warszawy z dnia 10 października 2006 r.

¹¹ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białegostoku*, 2008. Projekt opracowany przez zespół pod kierunkiem Zdzisława Plichty.

przestrzennych w mpzp); 2) wskaźniki programowe, powierzchniowe i zasady rozmieszczania (izochrony dojazdu) publicznej infrastruktury społecznej i terenów ogólnodostępnej zieleni urządzonej, sportu i wypoczynku. O arbitralności ustaleń świadczy posługiwanie się różnymi kategoriami wskaźników i różnymi parametrami. W świetle ustawy jest to oczywiście dopuszczalne, ale w przypadkach stosowania różnych wartości dla tych samych kategorii wskaźników, przy podobnych uwarunkowaniach demograficznych, rodzi wątpliwości co do ich merytorycznej słuszności. Na przykład określając zapotrzebowanie na szkoły podstawowe w studium dla Szczecina, przyjęto, że 1 szkoła przypada na 10.000 mieszkańców, a w studium dla Poznania - na 5.000 - 8.000 mieszkańców. W studium dla Wrocławia postuluje się, aby szkołą podstawową dla 500 do 650 uczniów, z pełnym wyposażeniem sportowo - rekreacyjnym lokalizować na działce o powierzchni około 1,0 ha, a w studium dla Białegostoku i Warszawy szkoła o takim samym programie - wymaga działki o powierzchni minimum 1,5-2,0 ha. Dość enigmatycznie potraktowane są ogólnodostępne tereny zieleni, wypoczynku i sportu, które towarzyszyć powinny zabudowie mieszkaniowej. W studiach (Poznań, Kraków) podaje się ogólne wskaźniki w skali całego miasta: 15 m² zieleni urządzonej, 5-7 m² terenów sportowych, 35 m² terenów rekreacyjnych na 1 mieszkańca, nie definiując zasad ich lokalizacji. W studium dla Wrocławia pojawia się natomiast zapis, że parki o powierzchni nie mniejszej niż 2 ha powinny znajdować się w odległości maks. 15 minut dojazdu pieszego. We wszystkich opracowaniach, w których podano izochronę dojazdu pieszego do usług i terenów wypoczynkowych, stwierdzono obniżenie wymagań zarówno w stosunku do normatywu urbanistycznego z 1974 roku, jak i doktryn od lat uznawanych w teorii urbanistyki. Nie wdając się dalej w szczegółowe analizy, można stwierdzić, że w studiach rozważnie i dosyć ostrożnie przyjmuje się wskaźniki zapotrzebowania na inwestycje publiczne związane z terenami mieszkaniowymi i nie formułuje się jednoznacznych, obligatoryjnych wytycznych odnośnie do ogólnodostępnych terenów zieleni, wypoczynku i sportu.

Dostatecznej dbałości o jakość środowiska mieszkaniowego nie wykazują też miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Dzieje się tak między innymi dlatego, że podstawowym kryterium oceny planów są skutki finansowe ponoszone przez gminę. Nie należy się więc dziwić, że władze lokal-

ne dążą do ograniczenia inwestycji celu publicznego (ulice, szkoły) i nie są zainteresowane przeznaczaniem własnych gruntów na publiczne tereny zielone, skoro można je korzystnie sprzedać na cele komercyjne. Fetyszyzacja aspektów ekonomicznych, przy braku obligatoryjnych wymagań jakościowych, zaznaczyła się w planowaniu: ograniczaniem lub likwidacją terenów otwartych, brakiem terenów pod rekreację, ograniczaniem i niewłaściwą lokalizacją terenów usług podstawowych, faworyzowaniem funkcji mieszkaniowej w tym sensie, że umieszczana jest ona w różnych miejscach, głównie pod wpływem lobby deweloperskiego, bez należytego zabezpieczenia obsługi komunikacyjnej i usługowej.¹²

Skądinąd słuszne założenie, że o jakość środowiska mieszkaniowego należy zadbać na szczeblu lokalnym, ustalając lokalne standardy, w dotychczasowej praktyce nie przyniosło dobrych rezultatów.

3. WNIOSKI. KRAJOWE STANDARDY URBANISTYCZNE

Opisana wyżej sytuacja, jak również coraz powszechniejsza krytyka zaniedbań w sferze ochrony wartości publicznych skłania do uznania, że w Polsce potrzebny jest krajowy, obligatoryjny normatyw urbanistyczny (czy też przepisy urbanistyczne) dla terenów mieszkaniowych. Pozostaje pytanie, jakie zagadnienia powinien on regulować i jakie funkcje pełnić.

Wydaje się, że potrzebne są dwojakiego rodzaju regulacje: powszechnie zalecane i powszechnie obowiązujące. Pierwsze byłyby zbiorem aktualnych wskaźników i wytycznych o odpowiedniej elastyczności, pozwalającej na ich dostosowanie do specyfiki miejsca, pomocnych przy ustalaniu standardów miejscowych. Ich celem byłoby wskazanie jakości pożądaných, optymalnych. Drugą grupę stanowić powinny standardy minimalne, do bezwzględnego przestrzegania, pełniące rolę instrumentu zapobiegającego rozwiązaniom przestrzennym krańcowo niepożądanym, w sposób pośredni lub bezpośredni wpływającym negatywnie na jakość życia.

Zakres i treść standardów powinny odnosić się do problemów podstawowych, wymagających jak najszybszej interwencji ze względu na ich rangę społeczną i znaczenie dla zrównoważonego rozwoju środowiska mieszkaniowego. Niewątpliwie należą do nich:

- standardy dotyczące usług publicznych,

¹² Pisze o tym Romuald Dylewski na podstawie analizy gospodarki przestrzennej w latach 1992-1997 w 30 gminach województwa lubelskiego. R. Dylewski, *Krajowe standardy urbanistyczne – podstawy i propozycje* (w:) „Człowiek i Środowisko”, t.22, nr 1-2, IGPIK, Warszawa 1998, s. 34-38.

- standardy dotyczące ogólnodostępnych terenów zieleni, wypoczynku i sportu,
- standardy dotyczące maksymalnej intensywności wykorzystania terenu.

W tym miejscu wypada się odnieść do przygotowanego projektu nowelizacji ustawy o planowaniu przestrzennym.¹³ W dalszym ciągu utrzymuje on dotychczasową zasadę ustalania standardów urbanistycznych na poziomie lokalnym i nadrzędną rolę stanowiącą miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Do systemu planowania przestrzennego wprowadza się natomiast dwa nowe elementy: miejscowe przepisy urbanistyczne oraz krajowe przepisy urbanistyczne. Miejscowe przepisy urbanistyczne są aktem prawa lokalnego; uchwalane są podobnie jak studium, ale obowiązują tylko w odniesieniu do terenów, dla których nie sporządzono planów miejscowych. Krajowe przepisy urbanistyczne są natomiast załącznikiem do ustawy, czyli poszerzeniem jej przepisów, dotychczas w przeważającej części proceduralnych, o przepisy materialne, ustalające standardy urbanistyczne w zakresie zasad zabudowy i zagospodarowania terenu. Funkcje krajowych standardów urbanistycznych są ograniczone. Będą one stanowiły podstawę do zatwierdzania urbanistycznych planów realizacyjnych w przypadku braku przepisów ustalanych na poziomie lokalnym. Oznacza to, że uchwalenie miejscowego planu lub miejscowych przepisów urbanistycznych wyłącza stosowanie przepisów krajowych. W komentarzu do projektu wyraża się nadzieję, że będą one stanowiły również merytoryczną bazę dla planów miejscowych i miejscowych przepisów urbanistycznych.

Przyjęta a priori fakultatywność stosowania przepisów krajowych w praktyce oznacza - w dalszym ciągu - brak regulacji obligatoryjnych w kwestiach, które takich regulacji wymagają.

LITERATURA, ŹRÓDŁA

1. Dylewski R. (1998), *Krajowe standardy urbanistyczne - podstawy i propozycje* (w:) „Człowiek i Środowisko”, t.22, nr 1-2, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
2. Grudziński A. (1998), *Standard urbanistyczny zabudowy mieszkaniowej*, (w:) „Człowiek i Środowisko”, t.22, nr 1-2, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
3. Nowakowski M. (1998), *Gospodarka przestrzenna a standardy urbanistyczne w krajach Unii Europejskiej*, (w:) „Człowiek i Środowisko” t.22, nr 1-2, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
4. Zarządzenie nr 9 Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 29 stycznia 1974 r. w sprawie wskaźników i wytycznych dla terenów mieszkaniowych w miastach, Dz. Bud. nr 2 z dnia 2 lutego 1974 r., poz. 2.
5. Zarządzenie nr 10 Ministra Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska z dnia 29 stycznia 1974 r. w sprawie ustanowienia normatywu technicznego projektowania mieszkań i budynków mieszkalnych wielorodzinnych dla ludności nierolniczej, Dz. Bud. nr 2 z dnia 2 lutego 1974 r., poz. 3.
6. Rozporządzenie Ministra Gospodarki Przestrzennej i Budownictwa z 14 grudnia 1994 w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz. U. z 1995 r. nr 10, poz. 46.
7. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie, Dz.U. nr 75, poz. 270.
8. Ustawa z 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. nr 89.
9. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz. U. nr 80, poz. 717.
10. Ustawa o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Projekt z dnia 10 lipca 2009 r. www.bip.mi.gov.pl
11. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania*, 2008 (projekt). Projekt studium opracowany przez Miejską Pracownię Urbanistyczną.
12. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Szczecina*, 2007. Biuro Planowania Przestrzennego Miasta w Szczecinie, Załącznik nr 1 do Uchwały Nr IX/278/07 Rady Miasta Szczecin z dnia 14 maja 2007 r.
13. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Wrocławia*, 2006, Biuro Rozwoju Wrocławia, Załącznik nr 1 do uchwały Nr LIV/3249/06 Rady Miejskiej Wrocławia z dnia 6 lipca 2006 r.
14. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta stołecznego Warszawy*, 2006. Załącznik do Uchwały nr XXXIII/2746/2006 Rady Miasta Stołecznego Warszawy z dnia 10 października 2006 r.
15. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Białegostoku*, 2008, projekt opracowany przez zespół pod kierunkiem Zdzisława Plichty.

¹³ Ustawa o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym . Projekt z dnia 10 lipca 2009 r. www.bip.mo.gov.pl
Polska Polityka Architektoniczna. Polityka jakości krajobrazu, przestrzeni publicznej, architektury – dokument opracowany z inicjatywy Polskiej Rady Architektury, Stowarzyszenia Architektów Polskich pod patronatem Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego przez reprezentantów ZG SARP, ZG TUP, Krajowej Izby Architektów RP, Polskiej Rady Architektury, środowiska architektów krajobrazu oraz Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków, 2008 rok, s. 5. www.sarp.org.pl.